

AMBULANSFÖRARE UNDER KOREAKRIGET

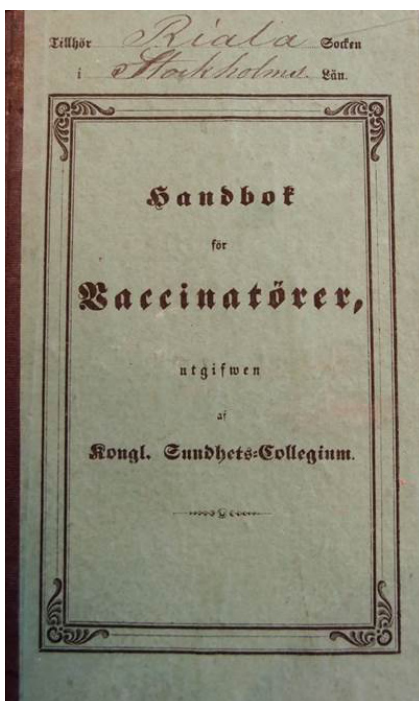
Detta låter nog för de flesta människor som en rätt riskfylld sysselsättning.

Men detta var precis vad Willy Menanders pappa Erik ägnade sig åt under ett år från augusti 1950.

Mer om detta på sidorna 3-4.

Allt var inte bättre förr!

I detta nummer ingår en artikel om virussjukdomen smittkoppor, som uppstod för flera tusen år sedan och som efterhand kom att innebära många hundra miljoner människors död. Virusets uppstod troligen i Ostasien och vandrade via Egypten, Indien och Kina till Europa på 500-talet.

I artikeln berättas om hur man till slut kom tillrädda med denna farsot, där klockarna i Sverige hade en nyckelroll för förebyggandet av sjukdomens härjningar. Sidan 5-8.

Släktforskardagarna 2021

De traditionella släktforskardagarna flyttas nu till den 11-12 september och blir digitala, sid. 4.

Anbladet utkommer med 3 nummer per år och utges av Norrtälje Släktforskarförening.

Tidningens adress: Box 280,
761 23 Norrtälje.

Hemsida: www.norrtelje-sff.se

Webmaster: Urban Johansson
webmaster@norrtelje-sff.se

Redaktör och ansvarig utgivare:
Urban Johansson

Tidningen ingår i NSFF:s medlemsavgift, f. n. 200 kr/år.

Bankgiro: 459-5724

Manus och idéer till artiklar kan insändas till tidningen under ovanstående adress. Artiklar och citat ur tidningen får användas efter angivande av källan.

Enstaka exemplar av tidigare nummer kan köpas för 30 kr/st.

I NSFF:s styrelse ingår:

Ordf. Urban Johansson
Grovstaväg. 25, 761 93 Norrtälje
Tel: 070-692 48 36

Kassör Ann-Marie Alfredsson
Grovstavägen 25, 761 93 Norrtälje
Tel: 070-279 51 30

Sekr. Willy Menander
Asplundsv. 18, 760 10 Bergshamra
Tel: 070-597 20 33

V. ordf. Bo Ragell
Sandgatan 19, 761 51 Norrtälje
Tel: 0730-894 498

Klubbmäst. Birgit Söderman
Malsta-Ekebyv. 82, 761 71 Norrtälje. Tel: 070-55 280 81

Ledamot Thomas Malmström
Rögårdsgatan 5, 761 30 Norrtälje
Tel: 0176-224 626

Så fel man kan ha!

I förra numret av Anbladet meddelade jag under denna vinjett att jag gjort mitt sista Anblad för Norrtälje Släktforskarförening. Inget kunde tydligen vara mer fel! På grund av den rådande pandemin har föreningen till stora delar gått i stå.

Inget årsmöte har kunnat genomföras och därmed inte heller några byten av föreningsfunktionärer. Redaktörsposten för Anbladet inbegripet.

Nu gör ju det i och för sig inte så mycket - uppdraget är inspirerande med många inslag av kreativt skapande, så jag arbetar på till nästa årsmöte.

Men detta innebär en ny utmaning också för er läsare! Jag behöver manus och uppslag till nya artiklar till kommande nummer av Anbladet.

Därför kära läsare!

Skicka in färdiga artiklar, men gärna också förslag till artiklar ni skulle vilja läsa i er medlemstidning. Tillsammans kanske vi kan skapa något nytt och spännande i vårt Anblad.

Även om inte jag kan använda alla era artikelförslag så är de värdefulla för den som tar över redaktörsskapet efter mig.

Jag förväntar mig nu en störtflod av spännande läsning att förgylla sommaren med!

Urban Johansson

Bra sagt!

Kärleken till pengar växer med förmögenheten.

Juvenalis

En tiggare kan aldrig bli ruinerad.

Engelskt ordspråk

Hemligheten med framgång här i livet är känd endast av dem som inte lyckats.

J. C. Collins

En lögnare måste ha gott minne.

Quintilianus

Konferenser är absolut nödvändiga om man inte vill ha något gjort.

John Kenneth Galbraith

Ambulansförare under Koreakriget

Den 25e juni 1950 bröt Koreakriget ut. Det är i år över 70 år sedan och det är nog inte så många som minns detta lite bortglömda krig.

Bakgrunden till konflikten ligger i avslutningen av andra världskriget och Japans kapitulation. Fram till krigsslutet var Korea en del av det japanska kejsardömet. Vid Potsdamkonferensen mellan segrarmakterna i världskriget beslöts att dela Korea vid 38:e breddgraden i en nordlig och en sydlig del och att Sovjetunionen skulle styra den norra delen av ockupationszonen och USA den södra. Avsikten är och har alltid varit att återföre landet. Så blev det nu inte. I december 1945 enades Sovjetunionen, Storbritannien och USA om att en provisorisk demokratisk regering snabbt skulle upprättas med deltagande av de koreanska partierna och folkrörelserna. Förhandlingarna misslyckades och 1947 hänsköt USA ärendet till FN. En speciell FN-kommitté för Korea bildades, men den sovjetiska befälhavaren tillät inte FN tillträde till norra Korea.

Den 15 augusti 1948 bildades formellt Republiken Korea; allmänna val hölls och Syngman Rhee blev premiärminister. Demokratiska Folkrepubliken Korea bildades med Kim Il Sung som partiordförande. De sovjetiska trupperna lämnade Nordkorea i december 1948 och USA drog sig tillbaka i juni 1949. De båda koreanska parterna hävdade att just de var den rätta att leda ett återförenat Korea. Tonen hårdnade och militära förband – både sydkoreanska och nordkoreanska – gjorde räder över 38:e breddgraden.

Den 25e juni gick nordkoreanska trupper över gränsen och kriget var ett faktum. I samband med detta antogs flera FN-resolutioner för att försöka stoppa kriget. FN beslöt den 7 juni att skicka trupper till Korea och ett stort antal länder ställde upp. USA, Australien, Storbritannien, Nya Zeeland, Nederländerna, Kanada, Sydafrika, Frankrike, Filippinerna, Colombia, Turkiet, Thailand, Grekland samt Etiopien.

Även Sverige fick anmodan från FN, men den svenska regeringen ansåg det omöjligt att Sverige skulle delta med väpnade styrkor på andra sidan jordklotet, främst på grund av Sveriges neutralitet och de gigantiska logistiska problem som det skulle innebära

att underhålla väpnade styrkor på så stort avstånd. Regeringen Erlander ville dock visa sin goda vilja att stödja FN och beslöt därför istället att bekosta och skicka ett fältlasarett. På grund av Sveriges neutralitetspolitik, gjordes detta officiellt genom Svenska Röda Korset som fick i uppdrag att rekrytera personal för uppdraget. Generalsekreteraren för svenska Röda Korset Henrik Beer gjorde ett uttalande i Sveriges radio där han uppmanade svenskar som kunde tänka sig att arbeta i Korea att anmäla sig, min far var en av dessa.

Den svenska personalen som rekryterades var till största delen civila frivilliga som anställdes med halvårskontrakt som kunde förlängas. Gruppen som reste var 177 personer och bestod av både sjukvårdspersonal och andra yrkesgrupper som behövdes på plats.

Jag har ingen berättelse direkt från min far, jag var ju bara fem år gammal, men jag har läst den svenska sjuksköterskan Kerstin Jonassons ”Krigsminnen från Korea” som finns på Folke Bernadotteakademien och i hennes berättelse finns redogörelse för hur den svenska personalen tog sig från Sverige till Korea. Man reste från Bromma i flera mindre grupper och man reste med SAS i en DC 6a som var ett fyrmotorigt propellerplan som rymde ca 70 passagerare. Det tog sin tid eftersom man fick mellanlanda både på Island och på Newfoundland för att tanka innan man kom fram till New York. I New York blev det tydligen stor uppmärksamhet från media och en av de svenska sjuksköterskorna blev omslagsflicka i tidningen LIFE.

Från New York åkte man vidare till militäranläggningen Fort Dix i New Jersey för inkvartering och vaccination mot tropiska sjukdomar. Det dröjde en månad innan man fortsatte färden, nu till San Francisco och en ny militäranläggning, Fort Stone-

man. Denna gång fick svenskarna flyga från Philadelphia i två omgångar med den tidens största passagerarplan, Constellation.

Färden mot slutmålet gick till sjöss med ett amerikanskt trupptransportfartyg från Fishermans Warf i San Francisco, som tog gruppen och all utrustning till en liten hamnstad i Japan och sedan med ett mindre fartyg vidare till Pusan i Sydkorea som var slutmålet.

Väl på plats började arbetet med att inrätta sjukhuset vilket delvis förlades till innergården till en gammal skola som hade gjorts om till sjukhus. Tält och baracker restes och bilar och ambulanser ställdes till förfogande. Den tyngre utrustningen tillhandahölls av amerikanska armén. Kerstin Jonasson skriver i sin berättelse att den som har sett den amerikanska TV-serien MASH kan få en god föreställning om hur det såg ut eftersom utrustningen var näst intill identisk. Mindre än sex timmar efter den svenska gruppens ankomst, kom de första patienterna, skadade FN-soldater.

Min far var inte sjukvårdsutbildad, han var maskiningenjör och fick tjänstgöra som ambulans- och lastbilschaufför. Jag minns att det ibland kom något brev och ibland något paket ända från Korea, speciellt minns jag att vi fick flera lådor med tuggummi och ibland någon leksak. Inget av detta finns kvar. Vad som däremot finns är de medaljer som han fick när uppdraget var över och tidigare fanns också en tavla med ett inramat brev på koreanska som enligt den engelska översättningen var ett tackbrev från den sydkoreanska regeringen till Svenska Röda Korset. Denna tavla har tyvärr gått förlorad i någon flytt och jag kan inte hitta den trots idogt sökande.

Från de skildringar som finns publicerade kan man få en föreställning om vad som mötte den svenska röda kors gruppen. Lokalerna i den gamla skolan var ju inte anpas-

sade så inledningsvis gick det åt mycket kraft att försöka få till vettiga arbetsplatsförhållanden. Förutom skolbyggnaderna, restes tält och andra temporära byggnader på skolgården där man inrättade både utrymme för patienter och också lokaler för personalen såsom matsalar och dagrum, det fanns t o m en biograf och en liten affär.

Min far som jag bara träffade vid ett par tillfällen efter att han kommit hem, var säkert något av en äventyrare för efter hemkomsten från Korea sökte han sig till sjöss och blev maskinchef på lyxkryssaren Stella Polaris som huvudsakligen seglade med skollarturister i Karibien och kryssningar till Europa.

Erik Menander, artikelförfattarens äventyrlige far.

Enligt vad som berättats för mig av min farmor, hade pappa dragit på sig någon tropisk sjukdom och han insjuknade under sin sista resa mellan Newfoundland och England där han dog till sjöss, han blev 43 år gammal.

Använda källor

Fältsjukhusets bevarade handlingar återfinns i Svenska Röda Korsets arkiv i Riksarkivet. Även Utrikes- och Försvarsdepartementens arkiv (*Riksarkivet*) samt Försvarets Sjukvårdsstyrelses arkiv (*Krigsarkivet*). I övrigt har jag hämtat många uppgifter från Kerstin Jonassons ”Krigsminnen från Korea 1950” som finns på FBA fredsarkivet och faktauppgifter från *Wikipedia*.

Willy Menander

Fostret i biskopens mage

Mysteriet med det barnfoster man fann i biskopens Peder Winstrup (1605-1679) kista i Lunds domkyrka kan nu vara löst.

Peder Winstrup på en samtida målning. Foto: Nationalmuseum, bilden kopierad från Rötter.

Forskare vid Stockholms och Lunds universitet har med hjälp av DNA- och släktforskning fått fram att de båda var nära släkt.

Den dansk-svenska biskopens kvarlevor från 1680-talet undersöktes i samband med flytten från kistan i domkyrkans krypta till Norra kyrkogården 2013.

Winstrups kropp var ovanligt välbevarad och hade mumifierats på naturlig väg i kistan.

Även de inre organen var välbevarade. Därmed blir kroppen en unik källa till medicinsk forskning kring 1600-talsmänniskornas liv och hälsa.

Fostret var en 5-6 månaders dödfödd pojke, troligen biskopens sonson och således son till Peder Pedersen Winstrup.

U.J.

Bild och fakta från artikel i Rötter publicerad 7/4 2021.

Befolkningen i Sverige

ArkivDigital har nu ytterligare underlättat för oss släktforskare genom att uppdatera sitt befolkningsregister med drygt 19 miljoner poster för perioden 1820-1839.

Totalt innehåller nu registret 152 miljoner poster omfattande tiden 1820-1947. Uppgifterna är sökbara på förnamn, efternamn, födelsedatum, församling, by och gård etc.

Registret omfattar alla personer som är nämnda i husförhörlängder och församlingsböcker upprättade under de aktuella åren. För de sökträffar du får finns en länk till aktuell husförhörlängd där man kan kolla att uppgifterna stämmer.

U.J.

Släktforskardagarna 2021

Det var tänkt att årets släktforskardagar skulle hållas på Svenska mässan i Göteborg den 14-15 augusti. På grund av Coronapandemin har också detta ändrats. Nytt datum är 11-12 september och evenemanget blir då digitalt.

Genom denna förändring har Släktforskarförbundet beslutat att lägga sitt årsmöte den 4 september också det digitalt via Zoom. Släktforskardagarna är årets största släktforskarhändelse som initierades redan 1987. Denna första gång hölls evenemanget i Lund.

U.J.

Namnbyte

Storstockholms Genealogiska förening har nu bytt namn till StorStockholms Släktforskarförening.

Ordföranden Ulf Berggren berättar att anledningen till namnbytet dels är att föreningen sammanblandas med Genealogiska Föreningen dels att markandsföreningen av föreningens verksamhet kommer att underlättas genom det nya namnet. Folk i allmänhet vet idag inte vad begreppet genealogi betyder. Även StorStockholms Släktforskarförening har drabbats av medlemsflykt på senare tid. Ulf menar att de fåtaliga fysiska träffarna är en av orsakerna till detta. Slutligen menar han att föreningens styrka är att den kan ge värdefull hjälp till alla som söker anor i Stockholm.

Smittkoppor - en global farsot

Inledning

Smittkoppor var en virussjukdom som tidigare drabbade människor i hela världen. Sjukdomen som i likhet med vattkoppor gav typiska hudutslag var mycket vanlig och hade hög dödlighet. Men smittkoppor var också den första sjukdomen som man framgångsrikt kunde vaccinera mot. År 1980 förklarade Världshälsoorganisationen (WHO) världen vara fri från smittkoppor och avslutade därmed ett framgångsrikt, drygt tioårigt utrottningsprojekt. Detta byggde på att man i de länder där sjukdomen fanns, aktivt sökte upp alla misstänkta smittkoppsfall och i så stor utsträckning som möjligt vaccinerade befolkningen kring de funna fallen. Det sista land som förklarades fritt från sjukdomen var Somalia (1977).

Smittspridning

Sjukdomen, som orsakades av variolavirus, ett så kallat poxvirus var mycket smittsam. Den spreds framför allt som droppsmitta vid kontakt med sjuka personer eller kontaminerade föremål, men kunde också spridas luftburet. Viruset uppstod för ca. 12000 år sedan och fanns dels som Variola major med 30 % dödlighet och Variola minor med 2 % dödlighet.

Förekomst

Smittkoppor finns beskriven som ett människans gissel sedan årtusenden tillbaka. Fram till cirka år 1000 (i svensk historieperiodicering alltså vikingatid) fanns sjukdomen framför allt i Ostasien. Det äldsta kända fallet av insjuknande är den egyptiske faraon Ramses V, som dog i kopporna 1157 före Kristus. Viruset tycks sedan ha spridits från Egypten till Indien, vidare till Kina och sedan till Nordafrika och Europa på 500-talet. När sjukdomen nådde Sydamerika med de spanska conquistadorerna på 1500-talet slog den skoningslöst ut hela befolkningar; tiotals miljoner – kanske hundra miljoner – människor tros ha dött i smittkoppor.

Ramses V dog i smittkoppor 1157 f. Kr.

I många hundra år förblev således kopporna i Europa en fruktad ingrediens i människans vardag. Den drabbade framför allt barnen, och ett talesätt var: "Ett barn kan inte räknas till familjen förrän det med livet i bibehåll genomgått kopporna". De senaste svenska utbrotten av smittkoppor inträffade 1963 i Stockholm, i vilket 27 personer insjuknade och 4 personer dog. Primärfallet var en svensk sjöman, som anlät till Sverige med flyg från Australien via bland annat Indonesien och Indien. Själv var han inte särskilt sjuk, men han smittade sin mormor och hennes hemsamarit. I konsekvens med att smittkopporna var på väg att utrotas slutade man vaccinera allmänt i Sverige år 1976, och år 1979 upphörde slutligen vaccinationen av "viss personal inom karantänsväsendet samt hälso- och sjukvården". För Europas vidkommande verkar 1700-talet varit smittkopporernas århundrade framför andra, och man har beräknat att cirka 60 miljoner människor dog av sjukdomen i vår världsdal, varav 90 procent barn. De som överlevde sjukdomen blev ofta vanställda d.v.s. kopparriga men också blindhet var en vanlig följd av sjukdomen.

Orsaker till smittkopporernas stora spridning i Europa på 1700-talet

Forskningen har fastslagit tre faktorer, som gynna smittspridningen i hög grad under 1700-talet; freden, snabba resor och tillväxten av städerna med undermåliga hygieniska förhållanden. Spanska tronföljdskriget slutade 1714 och Stora Nordiska Kriget 1721. Därmed kunde folk resa igen och besöka olika länder, varav Kina var av mycket stort intresse. Svenska Ostindiska kompaniet bildades exempelvis 1731.

Långväga resor gick nu mycket fortare på grund av ny båtbyggnadsteknik. Detta medförde att resande som bar på smitta utan att känna sig sjuka, hann stiga iland på främmande orter innan sjukdomen bröt ut och därmed föra smittan vidare. Otaliga vittnesbörd finns också om den dåliga hygieniska standarden i de starkt växande städerna. I många sådana hämtade man dricksvatten på samma ställe som sopor tömdes och avloppsvatten rann ut. I den 10-årsperiod som föregick vaccinationens införande i Sverige 1792-1801, dog 44 000 svenskar varav 12 000 under missväxtåret 1800.

Symptom

Inkubationstiden är vanligen 12-14 dagar. Hög feber, värk i kroppen, huvudvärk och allmän sjukdomskänsla. Efter ca 3 dagar, utslag i ansiktet som efter ett par dygn sprids till bålen och sedan till armar och ben. Under en 2-veckorsperiod övergår utslagen till blåsor som sedan torkar ut till koppor. Många olika komplikationer kan också inträffa som beninflammation med svullna leder, artrit, som kan ge vanställda lemmar och ben, blindhet, dövhet och skallighet.

Barn smittat av variolavirus

Variolisation

Variolisation, *inokulation* eller *ympning* var en gammal asiatisk metod för att åstadkomma ett bestående skydd mot smittkoppor. Namnet kommer från variola, vilket är latin för smittkoppor. Variolisation var en föregångare till vaccinet. Iakttagelsen att den som fick smittkoppsvar i ett sår på huden fick en lindrigare form av sjukdomen än vid vanlig smitta (dropp- eller luftburen), hade gjorts långt tillbaka i tiden i fjärran Östern. Möjligen så tidigt som på 900-talet i Kina.

Variolisation utfördes genom att sekret från en smittkoppsrispad in i huden och ledde efter en dryg vecka till en lindrig smittkoppsinfektion utan bestående men. Metoden var inte helt ofarlig men var ändå att föredra framför en generell smittkoppsinfektion. Möjligen upptäcktes metoden av en tillfällighet, då någon märkte att virus som kom in i kroppen via en hudrispa, gjorde personen mindre sjuk.

Därefter blev personen också immun mot sjukdomen. Det är möjligt att metoden upptäcktes oberoende av varandra i Kina och Indien eftersom de hade något olikartade tillvägagångssätt. Mamluckerna introducerade metoden i Egypten på 1200-talet.

Under tidigt 1700-tal spreds metoden via Turkiet till Europa. Karl XII:s livmedicus Samuel Skragge kom i kontakt med metoden i Turkiet. Metoden praktiserades i liten omfattning i Europa, eftersom den var dyr och innebar en viss fara med ungefär 2 % dödlighet. I slutet av 1700-talet hade metoden förfinats så att dödligheten var nere i promille. Om rispona blev för djupa riskerade personen att få en vanlig smittkoppsinfektion och kunde då orsaka en verklig epidemi.

En koppymningsanstalt upprättades 1766 i Stockholm. Denna fanns kvar ännu 1801 när vaccinering påbörjades i Sverige.

Problemet med varolisation var att samtidigt som metoden skyddade mot smittkoppor, så bidrog den också till att sprida sjukdomen. De personer som blivit varioliserade hade i realiteten smittats med smittkoppor. När de träffade en frisk person spreds viruset i sin ursprungliga, aggressiva och ofta dödliga form. Genom att välja att bortse från riskerna med metoden gav läkarna sjukdomen möjlighet att spridas ännu snabbare och i mitten av 1700-talet exploderade antalet smittkoppsfall.

Cirka 200 000 människor dog årligen – och siffran steg till 400 000 före århundradets slut. Sjukdomen var speciellt hård mot barn under tio år – de stod för majoriteten av de smittkoppsrelaterade dödsfallen i England.

Det första riktiga vaccinet utvecklades efter upptäckten att personer som smittats av kokoppor inte blev sjuka i smittkoppor. Bland bondebefolkningen i England var detta en spridd kunskap – mjölkerskor hade ofta en slät och fin hy eftersom de inte haft smittkoppor. Under slutet av 1700-talet bevisade Edward Jenner att man kunde uppnå immunitet mot smittkoppor genom ympning med kokoppor, vilket inte är lika riskfyllt som variolisation. Det första vaccinet gjordes således av vätska från kor sjuka i kokoppor.

Edward Jenner

Jenner var son till en präst i Berkeley, Gloucestershire. Han blev efter avslutad utbildning praktiserande läkare i sin födelseort. Under sina studieår hade Jenner 1768 hört en bondkvinna yttra, att hon ej kunde få smittkoppor, då hon redan haft kokoppor. Detta påstående gjorde ett djupt intryck på Jenner, som sedan under hela sitt liv gjorde kokoppor och smittkoppor till föremål för studier. Hos flera

personer som för en längre tid sedan haft kokoppor ympade han smittkoppor, utan att dessa drabbades av sjukdomen vilket han tolkade som att personerna verkligen blivit oemottagliga för smittkoppor.

Läkaren Edward Jenner löste vaccinets gåta genom att använda sekret från kokoppor.

1796 bröt kokoppor ut på en gård i Berkeley. Den 14 maj 1796 testade Edward att ympa drängens 8-årig son Phipps med sekret från kokoppor, som utvecklats på den unga mjölkerskans Sarah Nelmes hand. En typisk kokoppa utvecklade sig på gossens arm. Sex veckor senare gjorde Jenner en varolisation med smittkoppor.

Denna varolisation ledde inte till någon reaktion då pojken var immun mot smittkoppor. Jenner hade därmed för första gången utfört en vaccinering med human lymfa och visat, att den skyddade mot smittkoppor. Efter att ha samlat ytterligare erfarenheter utgav Jenners 1798 sin märkliga skrift *An inquiry into the causes and effects of the variolæ vaccinae, a disease... known by the name of the cowpox.*

Till en början möttes Jenner med kritik och misstro, men snart spred sig Jenners vaccinationsförfarande över hela världen och hedersbetygelser började strömma mot honom från olika håll. Brittiska parlamentet tillerkände honom 1804 en nationalbelöning om 10.000 pund sterling och 1807 en ny belöning på 20.000 pund sterling.

Flera engelska läkare förde en intensiv kampanj mot Jenner eftersom hans vaccin medförde att den lukrativa variolisationen minskade. De spred lögnerna om att vaccinerade patienter började råma och fick hornliknande utväxter på huvudet. Jenner

skapade ordet "vaccinering" från latinets ord för ko, vacca.

Vaccination i Sverige

Den första smittkoppsvaccinationen utfördes i Sverige år 1801 av den svenska läkaren E Z Munck af Rosenschöld och omfattade 2000 personer. 1816 blev det obligatoriskt att vaccinera alla barn under 2 år mot smittkoppor. Sjukligheten i smittkoppor i landet minskade mycket påtagligt genom vaccinationen, även om epidemiska utbrott, som framför allt drabbade äldre personer, inträffade under hela 1800-talet. Detta berodde på att immuniteten avtog efter ett visst antal år. Provinsialläkaren Fabian Rosander upptäckte att vaccinationen inte gav livslångt skydd och rekommenderade omvaccination vid 21 års ålder. Framför allt på grund av denna effekt uppstod svåra epidemier i Sverige 1858, 1863, 1874 och 1893 då många medelålders personer dog.

Den första föreskriften om vaccination i Sverige utfärdades 1804 av Collegium Medicum, 1813 ombildat till Kongl. Sundhets-Collegium. I denna ålades prästerskapet att utse vaccinationsföreståndare i sina församlingar. Prästerna fick en central roll för att sprida tanken om vaccinering bland bondebefolkningen under det tidiga 1800-talet eftersom prästerna sågs som den förlängda armen mellan myndigheterna och allmänheten. Bevis om vaccinering infördes ju också i kyrkböckerna.

Handbok för Vaccinatörer, utgiven av Kongl Sundhets-Collegium, 1854

Jag skall avslutningsvis göra några nedslag i den handbok för vaccinatörer, som Sundhetskolligiet utgav 1854 och som innehåller 1853 års reglemente. I förordet sägs att varje församlings vaccinatör och vaccinationsföreståndare har rätt att från Sundhetskolligiet erhålla ett exemplar av handboken. Församlingens Socken-nämnd lämnade ut dessa böcker och det sägs vidare att de skall återlämnas till Sockennämndens ordförande om någon av de ovan nämnda personerna upphör med sin syssla. Den skall då lämnas vidare till deras efterföljare. Sockennämnderna bildades i socknarna 1843 med uppgift att framför allt handha hälsovården.

Vid modern smittkoppsympning, som gjorde i Sverige före 1976, då ympningen upphörde, används vaccin, som har sitt ursprung i kokoppsvirus. Viruset har odlats i laboratorier och då förändrats. En liten mängd av detta vaccin pressas in i

det yttersta hudlagret och efter 2-3 dagar utvecklas en blemma som sedan blir till en koppa. Imunitet mot smittkoppor blir följden, men endast för ca 3 år. Idag utförs vaccination fortfarande av USA:s soldater.

Nu över till Kongl. Maj:ts förnyade reglemente för skyddsympning i Riket, givet den 29 september 1853. Reglementet utfärdades av Sundhets-Collegiet på begäran av rikets ständer. Därmed upphörde 1816 års reglemente att gälla.

Kap. 1 Allmänna föreskrifter

§ 1a Det åligger föräldrar, fosterföräldrar och målsmän att låta vaccinera sina barn innan de uppnått 2 års ålder.

§ 1b Efter verkställd ympning skall vaccinatören kontrollera att ympningen tagit på rätt sätt.

§ 2 Ingen får tas in på skola, uppfostringsanstalt eller läroverk som inte har intyg om vaccination eller kan visa att vederbörande haft smittkoppor.

§ 4a Rättighet att vaccinera tillkommer examinerad läkare och kirurg.

§ 4b Klockare och barnmorskor som kan styrka att de förvärvat godkänd skicklighet i vaccinering.

§ 4c Andra personer av båda könen som har intyg från Provincial- eller Stadsläkare.

Kap. 1 Om vaccinering på landet

§ 7a Inom varje socken på landet skall finnas godkända vaccinatörer, dock med möjlighet för flera socknar att förena sig om en gemensam vaccinatör.

§ 7b Församlingens klockare bör till denna befattning företrädesvis ifrågakomma. Om han blev utsedd, så kunde han inte vägra att åta sig sysslan.

§ 8b Vaccinatören skulle i god tid förse sig med vaccinämne, antingen direkt eller genom vaccinationsföreståndarens rekvisition från vederbörande Provincialläkare eller vaccinepot.

§ 8d På 7-9 dagen efter vaccinering skulle vaccinatören besiktiga de ympade för att se att äkta skyddskoppor uppkommit. I så fall skulle föräldrarna få ett intyg om vaccinering utan kostnad, i annat fall skulle ympningen göras om.

§ 8e Vaccinatören hade skyldighet att efter fastställt formulär föra journal över de vaccinerade, samt efter avslutad ympning överlämna dessa till Vaccinationsföreståndaren.

§ 8f Vaccinatören skulle ofördröjligen anmäla till föreståndaren de målsmän, som inte lät vaccinera sina barn.

§ 9 Vaccinatör hade rätt till den ersättning från barnens målsmän, som sockennämnden föreslagit vid vaccinatörens antagande. Ersättningen skulle också kunna

beslutas av Sockenstämman. Medellösas betalning skulle ersättas av Fattigkassan. Medel som insamlas via vaccinationskollektorer skall användas till uppmuntran av vaccinatörer.

§ 10 Sockennämnden, som enligt 1843 års Kungl. kungörelse har ansvar för allmänna hälsovården, skall inom sig utse en eller två ledamöter som i egenskap av Vaccinationsföreståndare har den närmaste tillsynen över skyddsympningen.

§ 11 Vaccinationsföreståndaren skall

§ 11a i samråd med vaccinatören bestämma ordningen för vaccineringens utförande efter uppgifter från prästerskapet om antalet födda barn och ännu ovaccinerade personer i socknen. Denna planering skall också tillställas Provincial- och Distriktsläkare.

§ 11d och e Granska och skriva under vaccinatörens journaler och överlämna dessa till Sockennämnden samt beivra föräldrars uraktlåtenhet att låta vaccinera sin barn eller besiktiga dem efter ympning.

I de följande paragraferna anförs vilka skyldigheter sockennämnden, prästerskapet och pastorsämbetet har i denna fråga. Pastorsämbetet hade bl. a. skyldighet att i Husförhörlängden införa vilka barn som blivit framgångsrikt vaccinerade. Vaccinationsjournalerna skulle också insändas till Konungens Befallningshavande så att Provincialläkaren fick gå igenom dem och därefter vidarebefordra uppgifterna till Stiftets Consistorium och till Tabell-Verket och Sundhets-Collegiet.

För egen del kan jag inte annat än imponeras av vårt lands gamla fina tradition av byråkratiska regler för att förse myndigheter och andra berörda med rätt information om tillståndet i landet. Här har verkligen dagens byråkrater mycket att lära. Idag läser man ju ständigt om misstag som görs, inte minst i vår egen kommun, vid hantering och handläggning av ärenden av grundlagskaraktär, misstag som bara viftas bort av högt uppsatta tjänstemän med förklaringen att det är jättebra att göra fel så att man därefter kan lära sig att göra rätt! Man frågar sig vad det är för fel på att göra rätt från början!

Kap. 4 Beredande av tillgång på vaccinämne

§ 16 Ingen som blivit ympad fick vägra att låta vaccinatören ta vaccinämne från den vaccinerade.

§ 18 Huvuddepoten för ympämne skulle finnas i Stockholm och dessutom depoter i Göteborg, Malmö, Karlskrona, Norrköping, Gävle, Härnösand, Luleå och Visby.

Dessa skulle stå under Sundhets-Collegiets tillsyn.

§ 19 Om kokoppor på kor uppträder inom ett område skall djurläkare eller vaccinatör skyndsamt anmäla detta till närmaste Provinsialläkare eller Distriktsläkare, som undersöker om det är äkta kokoppor och i så fall ta ympämne från dessa. Rapport skall därefter insändas till Sundhets-Collegium.

Kap. 6 Belöningar och ansvarsbestämmelser

§ 23 Föräldrar som inte ser till att barn eller tjänstefolk, som inte är vaccinerade, kommer till utsatt plats och tid för vaccinering kan få böta 1 till 3 Rdr 16 skilling Banco. Vägrar personen fortfarande skall anmälan göras till KB.

Sundhets-Collegiet utfärdade också råd och anvisningar för vaccinatörer m. fl.

Om skyddskoppor förlöpp och kännetecken

Här beskrivs hur vaccinationen förlöper under de första 12 dyggen. På det tolfte dygnet har blåsan börjat torka till rufva under det rodnad och svullnad fortfarande avtaga.

Efter rufvans avfallande återstår ett tydligt ärr, vilket, ofta stråligt och i botten prickigt, samt vitare än den omgivande huden, vanligen förbliver märkbart under hela livstiden.

Pkt 13 Endast de koppor som i det hela på ovanbeskrivne sätt förlupit, kunna såsom äkta skyddskoppor godkännas.

Om ympämne eller s. k. vaccin, dess upphämtande, förvarande och beredande till ympning.

Ympämne kan hämtas både från kokoppor på kons spenar och från koppor hos vaccinerade människor.

Ympämne får bara tas från helt friska barn som också har föräldrar och syskon som är fullt friska och som inte varit utsatt för smittsamma sjukdomar.

Med spetsen på en lansett eller nål sticker man flera ytliga hål på blåsan varur sipp-rar en klar vätska som tas tillvara. Man kan också helt lätt trycka på blåsan för att få ut mer ympämne. Man bör lämna en koppa på varje barns arm, som får utvecklas efter sitt naturliga förlöpp.

Ympämnet kan antingen förvaras flytande eller torkas för senare användning.

Flytande vaccin förvaras genom att särskilda fina glasrör föres till koppan så att ympämnet sugs in i röret, som därefter förseglas i båda ändar med smält lack. Glasrören förvaras i en gåspenna eller

bleckrör. När ämnet skall användas bryter man av röret i båda ändar och blåser försiktigt ut ympämnet på en glasskiva eller dylikt.

Det vanligaste är att upphämta ympämnet från koppan till små fyrkantiga bitar av fönsterglas.

När den första droppen torkat tar man en droppe till som också får torka och därefter lägger man ett täckande fönsterglas på. Kanterna på de båda glasskivorna förslutes med en kluven remsa av oxblåsa eller s. k. guldslagarehinna. När ämnet skall användas upplöser man detsamma genom ångan av andedräkten eller en droppe vatten.

Om sättet att förrätta skyddskoppsympning

Ympningen tillgår så att ympämnet införs under den yttersta tunna delen av huden eller den s. k. överhuden. Endast en liten del av en enda droppe av ympämnet behövs. Vid ympning används antingen lancetter som vanligen används vid åderlåtning eller särskilda ymplancetter eller ympnålar eller uddvassa synålar. 3-4 ympningar göres på varje arm.

Slutord

Nästan alla de farsoter som under gångna sekler drabbade våra förfäder var infektionssjukdomar – de beräknas ha orsakat två tredjedelar av alla dödsfall i Europa före år 1800. Fram till slutet av 1800-talet var epidemier vardagsmat: koppor, mässling, influensa, scharlakansfeber, difteri, dysenteri och kikhosta kom i vågor, den ena sjukdomen efter den andra. Jämte pesten och koleran var smittkoppor den sjukdom som skördat flest dödsoffer i Sverige.

Smittkoppor brukar kallas den demokratiska sjukdomen därför att inte ens de högsta klasserna skonades. Drottning Ulrika Eleonora dog i kopporna 1741. Samma öde drabbade drottning Mary av England, kejsaren Josef I av Österrike-Ungern, tsar Peter II av Ryssland och Ludvig XV av Frankrike.

I vilket fall som helst bidrog vaccinationerna kraftigt till att Sveriges befolkning ökade explosionsartat under 1800-talet: från 2,3 miljoner till 5,1 miljoner! Eller som Esaias Tegnér uttryckte saken – freden, vaccinet och potäterna. Med vaccinet, förbättrad hygien och allmän folkhälsa skedde ett stort skifte gällande dödsorsaker i Sverige. Från att infektionssjukdomar varit dominerande blev hjärt- och kärlsjukdomar samt cancer vanli-

gast. Samtidigt sjönk barnadödligheten dramatiskt.

Slutligen visas nedan en bild ur Jenners bok om smittkoppsvaccin. Det är mjölkerskan Sarah Nemes hand med kokoppor, som blev upphovet till Jenners banbrytande medicinska insats.

Urban Johansson

Det nyligen distribuerade registret över Anbladets nummer 1 till 128 omfattande tiden 1979 till 2020 är upprättat av NSFF:s medlem Ann-Marie Alfredsson. Till detta har också fogats det äldre personregistret till Anbladet som upprättades 1998.

Äldre nummer av Anbladet kan nu beställas från föreningen till en kostnad av 20 kr/styck + frakt. Där det inte finns några överexemplar bevarade av tidningen, kan vi kopiera beställd artikel och distribuera till samma kostnad. Så studera registret i lugn och ro och beställ dina nummer så expedierar vi dessa skyndsamt. U.J.

Gratisidor på nätet

familysearch.org drivs av Jesu Kristi kyrka av sista Dagars Heliga, i dagligt tal kallad Mormonkyrkan. En guldgruva för dig som har emigranter i släkten. Här finns t. ex. flera av de stora passagerarlistorna, som Ellis Island 1892-1924. Man samarbetar med bl. a. ArkivDigital och du får på så sätt tillgång till kyrkböcker och annan dokumentation utan kostnad vid sökning på denna sida. NSFF hade bokat in ett besök på deras forskarcenter i Stockholm 2020, men pandemin satte tråkigt nog stopp för detta.

Centrala soldatregistret, www.ep.liu.se/databases/soldatregister/search.sv.aspx Helt avgiftsfritt att söka i. Om du får en träff får du grundläggande uppgifter om soldaten samt en hänvisning till ett lokalt register där du kan få ytterligare information. I allmänhet får du då betala en mindre summa för dessa kompletterande uppgifter.

Hur svårt kan det va...

att meddela NSFF ny adress när ni flyttat? Samma sak gäller vid förändrad e-postadress. Vi får ständigt försändelser i retur vid våra utskick. Tänk också på att ibland se över er e-postlåda så att den inte är full. Många av våra utskick kommer i retur p.g.a. platsbrist!

Register till

ANBLADET

Medlemstidning för Norrtälje Släktforskarförening

1979 - 2020

Nr 1 - 128

Av
Ann-Marie Alfredsson
Norrtälje Släktforskarförening